

ОБСТАВИННІ ПРИСЛІВНИКИ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ ТА ЛОКАЛЬНОСТІ У ТВОРЧОСТІ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

Актуальність дослідження зумовлена потребою систематизувати обставинні прислівники темпоральності та локальності, вжиті у творах І. Нечуя-Левицького, диференціювати їх та дослідити їхню семантику.

Обставинні прислівники виражають різні обставини, за яких відбувається дія, тобто характеризують дію або процес за часовими, просторовими, причиновими відношеннями, рідше – за метою її виконання [4, с. 289]; вони характеризують дію, ознаку, зрідка предмет з позиції різних обставин – способу дії, часу, місця, причини, мети [2, с. 232].

Обставинні прислівники часу передають часові семантико-синтаксичні відношення, якими пов'язується вихідна для них підрядна темпоральна частина з головною в складнопідрядному реченні [1, с. 306], характеризують дію за часовими відношеннями [4, с. 290], позначають різні часткові темпоральні значення прояву процесуальних і непроцесуальних ознак [6, с. 452].

У ході дослідження встановлено, що темпоральні прислівники, які відображають об'єктивний астрономічний час, автор вживає для вираження: загального значення «пори року»: весною, літом, взимку, восени, наприклад: весною – «під час весни, навесні» (СУМ, I, 341): Збезчестив мене князь, кинувся на мене, наче хижий звір, – думала Годозя й почула, що гнів на князя приливає до її серця, прибуває, неначе вода весною в Сулі; часової орієнтації відносно «хвилини», «години», «доби», наприклад: вмить – «у цю хвилину, дуже швидко» (СУМ, I, 707): Ми самі цьому невідомі, ясновельможна, оце шатнемось та кинемось по садку, по гущавині й будемо обшукувати і садок, і усе подвір'я, – сказав жовнір, уклонившись, і вмить зник надворі; часової орієнтації відносно частин доби – «дня» і «ночі» (денних, ранкових, вечірніх годин доби). У творах І. Нечуя-Левицького ця група прислівників є часто вживаною, наприклад: Ввечері – «вечірньої пори, у вечірній час» (СУМ, I, 303): Ввечері довго молиться богу, а як лягає спати, то, мабуть, гроші лічить... («Афонський пройдисвіт»); часових понять «рік», «століття», часовий період життя людини. Цю групу темпоральних прислівників І. Нечуй-Левицький вживає рідко. Наприклад, прислівник довіку репрезентує у контексті досліджуваних творів своєрідну часову межу, зокрема: «усе життя, до кінця життя, завжди, вічно» (СУМ, II, 334): Я буду любити тебе довіку, доки стоятиме земля, животітимуть люде й світитиме сонце («Князь Єремія Вишневецький»); повторюваності дій (подій). Темпоральні прислівники цієї групи І. Нечуй-Левицький активно вживає для характеристики регулярної повторюваності дії, процесу, що стосуються певної особи чи осіб. У досліджуваних творах зафіксовано такі прислівники цієї підгрупи: повсякдень – «кожного дня, щодня» (СУМ, VI, 695): Вона не забувала про свій сенаторський та

князівський рід, неначе повсякдень носила на своєму чолі одлиск слави поважних сенаторів та князів («Гетьман Іван Виговський»);

Матеріал досліджуваних творів дозволяє класифікувати прислівники місця за просторовим орієнтиром, виділяючи серед них: прислівники, що характеризують різний ступінь просторової близькості до просторового орієнтира: близько – «недалеко» (СУМ, I, 197): А там же близько мої токи, мої клуні («Князь Єремія Вишневецький»); прислівники, які вказують на різний ступінь просторового віддалення від просторового орієнтира: далеко – «1) який знаходиться, відбувається на далекій відстані» (СУМ, II, 207): З одного боку, десь далеко-далеко в куточку вгорі, блимало невеличке кругле віконце, ніби прокручене свердлом-лопатнем у товстій стіні («Князь Єремія Вишневецький»); прислівники, що виражають напрямок перебігу дії щодо просторового орієнтира: наперед – «у напрямку перед собою» (СУМ, V, 140): Крикнув Самійло Лаш, вискочивши наперед на коні («Єремія Вишневецький»); прислівники, що вказують на локалізацію у межах, у центрі, у внутрішній частині просторового орієнтира: всередині – «у внутрішній частині» (СУМ, I, 764): А всередині в матерії лежали загорнуті дві пляшки доброї горілки («Афонський пройдисвіт»); прислівники, які визначають локалізацію із зовнішнього боку просторового орієнтира: надворі – «поза приміщенням, на повітрі» (СУМ, V, 64). Наприклад: Надворі стояла спека й суша («Гетьман Іван Виговський»); прислівники, що позначають локалізацію над або під просторовим орієнтиром: зверху – «поверх кого-, чого-небудь» (СУМ, III, 468): Ще й повишивані та помережані зверху скраю на цілу долоню («Афонський пройдисвіт»); прислівники, що виражають локалізацію в просторі з усіх чи декількох боків просторового орієнтира: звідусіль – «з різних місць, з усіх боків» (СУМ, III, 481): Як же ми тепер посходимо наниз звідсіль? («Афонський пройдисвіт»); прислівники, що вказують на локалізацію збоку: набік – «на правий чи на лівий бік чого-небудь» (СУМ, V, 17); збоку – «з бокової сторони» (СУМ, III, 448). Наприклад: Але він теперечки почував, що йому стало ніяково, неначе ті захожі люде робили йому допит на суді, посхилявши набік сливе пости на ті голови («Князь Єремія Вишневецький»).

Список використаних джерел:

1. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Унів. вид-во «Пульсарі», 2004. – 411 с.
2. Горпинич В. О. Морфологія української мови. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 337 с.
3. Нечуй-Левицький І. Зібрання творів : у 2 т. / І. Нечуй-Левицький. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 2. – 640 с.
4. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-е видання, доповнене. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 328 с.

5. Словник української мови. – В 1-ти т. / Редкол., І. К. Білодід (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
6. Сучасна українська літературна мова: Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; за ред. А. П. Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Вища школа, 1997. – 493 с.
7. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. / за ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1994. – 414 с.